

Négyesi Lajos

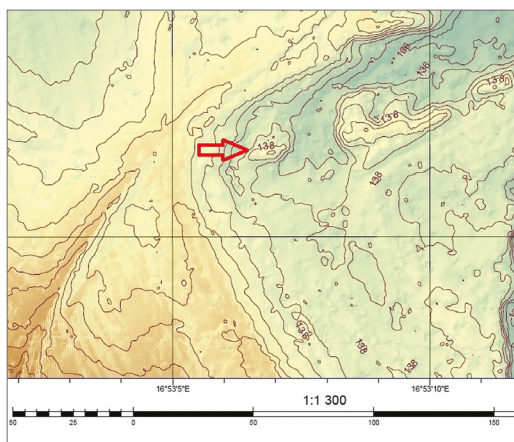
A „FÉLREÉRTETT ZRÍNYI-MALOM” SZEREPE ZRÍNYI-ÚJVÁR KOMPLEX VÉDELMI RENDSZERÉBEN

ZRÍNYI-ÚJVÁR JELENTŐSÉGE MURAKÖZ VÉDELMÉBEN

A magyarországi török hódítás elsősorban a Duna vonalának birtokbavételét tűzte ki célul, mivel a folyó és a mellette haladó római eredetű út biztosított lehetőséget nagy létszámú sereg felvonulásának logisztikai támogatására a Bécs elfoglalására induló seregeknek. Ezzel együtt keletre és nyugatra is igyekeztek kiszélesíteni ezt a sávot. A Dunántúl déli részén a Dráva vonalában Siklós és Pécs, majd 1566-ban Szigetvár, 1600-ban pedig Kanizsa elfoglalásával nőtt a meghódított terület. Kanizsától nyugatra a Zalai-dombság, a Kerka patak vonala jelentett természetes akadályt a további terjeszkedés előtt, de a Muraköz elfoglalásával megnyílt volna az út Stájerország felé, és a Mura és a Dráva is török ellenőrzés alá került volna.

Muraköz védelmének egyik kulcsfontosságú pontja Légrád volt, ahol a Mura a Drávába torkollik. 1577-ben a törököknek sikerült elfoglalniuk és két évig megtartaniuk Légrádot, majd 1600-ban Kanizsa ostromával párhuzamosan ismét elfoglalták, és lerombolták. A későbbiek során Kanizsáról a törökök kedvezőbb feltételekkel tudtak volna támadást indítani az időközben helyreállított Légrád elfoglalására, de erre végül nem került sor. 1661-ben azután a Dráva olyan mértékben mosta alá a vár sáncait, hogy ki kellett üríteni a várat.

Légrád elfoglalásával a törökök viszonylag jól védhető hídfőálláshoz jutottak, amely kedvező vízjárásnál a Barcsnál állomásozó török flotta bázisaként szolgálhatott volna. Légrád folyamatos ellátását Kanizsáról lehetett volna biztosítani, azonban az Örtilosnál húzódó magaslatok miatt nem vezetett erre könnyen járható út. A Muraközbe vezető és jól megközelíthető rév északabbra

7.1. kép. A LIDAR-felmérés képe szintvonalakkal
kiegészítve a Visszafolyó-patak átkelőjéről

Forrás: Kállai Attila térképész alezredes szerkesztése

volt Kakonyánál, amely a Visszafolyó- és a Kanizsa patak közötti lapos területen feküdt. 1661-ben a kakonyai átkelővel szemben fekvő Szent Mihály-hegyen jelentős létszámú török csapat tűnt fel. Zrínyi felismerte az ellenség szándékát, amit az Udvari Haditanácsnak küldött levelében a következőképpen ír le:

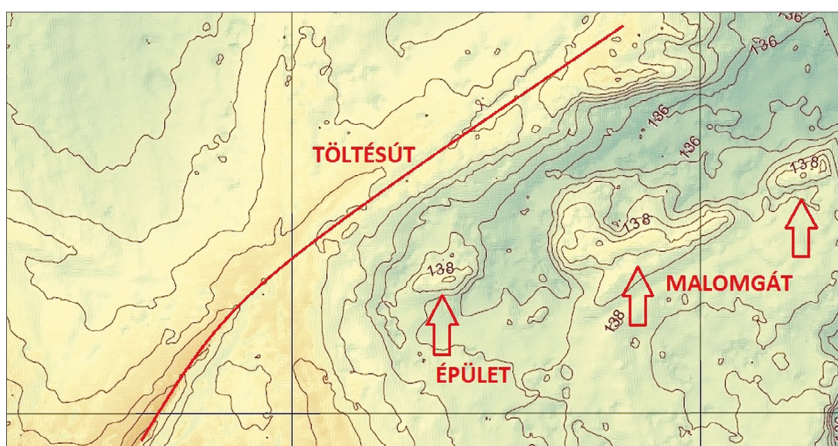
„Az igazság az, hogy hatvan éve senki nem szemlélte meg ezt a helyet, csak a mostani basa, aki az elmúlt május hónapban, kétezer emberrel idejött és mindent személyesen, a legalaposabban megvizsgált, és nem is mulasztotta volna el, ennek a helynek az elfoglalását, ha én idejében meg nem előzöm.”¹

A bal parton magasodó Szent Mihály-hegy ugyanis kedvező lehetőséget biztosított a tüzérség elhelyezésére és egy jól védhető hídfőállás kiépítésére.

ZRÍNYI-ÚJVÁR KOMPLEX VÉDELMI RENDSZERE

Létfontosságú volt, hogy a törököt megelőzve megszállja a magaslatot, és megerősítse. A dombra épített ágyúsáncból a lövegek tűz alatt tarthatták az átkelőt,

¹ ZRÍNYI 1997: 118.

7.2. kép. A Visszafolyó-patak őrhelyének objektumai a LIDAR-felmérés képén

Forrás: Kállai Attila térképész alezredes szerkesztése

ahol kis létszámú katonaság is képes hatékonyan ellenőrizni a forgalmat. Ennek érdekében Zrínyi úgy módosította az út nyomvonalát, hogy már önmagában a terep is akadályt jelentsen.

Megszüntette az átkelő addigi vonalvezetését a Visszafolyó-patak keleti oldalán, sőt a patakot felduzzasztotta halastóvá, amely valószínűleg előntötte a korábbi utat, környezetét pedig elmocsarasította. Ezután az utat gáton átvitte a mocsaras duzzasztás nyugati oldalára, majd felvezette a Szent Mihály-hegyre, azután lehozta a domb nyugati oldalán, ugyanis a hajóhidat a domb tövébe, a nyugati oldalra telepítette, ahol ma a vasút áthalad a Principális-csatorna fölött. Ez, a kor közlekedését figyelembe véve, teljes mértékben ellenkezett az észszerűséggel, hiszen az igavonó állatok kímélése érdekében általában igyekeztek elkerülni a dombokon való átkelést. Itt azonban szándékosan így történt, hogy az átkelőhelyre érkezők mozgását lassítsák és ellenőrizhetővé tegyék.

A tényleges vár a Szent Mihály-hegy északi végébe épített 90 × 50 méteres, faszerkezetű földsánc volt három bástyával.² Déli oldalán széles szárazárok húzódott, közepén ék alakú előművel, ahonnan tűz alatt lehetett tartani a belső területet. Az északi oldalon nem volt sánc, csak kerítés zárta le a Mura magaspártját.

² Zrínyi-Újvárral kapcsolatban számos írás jelent meg, amelyben a Ludovika-történeti Kutatóműhely tagjai beszámoltak kutatási eredményeikről. A teljesség igénye nélkül: PADÁNYI 2015; KÁLLAI 2017; HAUSNER–NÉMETH 2019; HAUSNER–SZEM 2020.

7.3. kép. A helyszín átvizsgálása során előkerült lövedékek

Forrás: a szerző felvétele

A folyó kanyarulata a sánc északi és nyugati oldalát oltalmazta. A keleti oldalon a Zrínyi által ásatott halastó akadályozta a sánc megközelítését. A hídfő védelmét a várban elhelyezett ágyúk biztosították, amelyekkel a magaslati helyzetnek köszönhetően belőhető volt a környék. A sánc megközelítését a folyó és a halastó, valamint a déli oldal platójára ásott szárazárok akadályozta (7.1. kép). A halastó gátjának északi oldalán palánk által védett fa őrház állt. Hasonló építményt láthatunk a Visszafolyó-patak gátjánál, ahol a Kanizsáról jövő utat átvezették a patak mocsaras völgyén. Mivel ez a hely a halastó duzzasztásán felül volt, gát szolgálta a patakon való átkelést, felette pedig egy másik gáttal kisebb tavat hoztak létre. Ezt az objektumot a gát és a duzzasztás miatt hosszú ideig malomként azonosítottuk, bár az 1664-es ostromról készült vázlatok egyaránt őrháznak nevezik. 2019-ben a LIDAR-felmérésen és a terepen is sikerült azonosítani a gátrendszert (7.2. kép).

A patak nyugati oldalán az egykori őrház helyén hat darab ólomlövedéket találtunk a terület átvizsgálása során. Ezeket nagy valószínűséggel azonos űrméretű fegyverhez használták (7.3. kép).

Előkerült még egy 21 mm átmérőjű lapos, kerek, préselt felületű bádoggal fűlésgomb és egy 12,5 mm átmérőjű, 4 mm magas, 6,5 g tömegű ólomgomb: ennek alsó részén látszanak a vasdrót csomkjai, amelyből a fület kialakították (7.4. kép).

Az Unombánom dűlőbe vezető út jelenleg is az egykori gáton halad. A fölötté lévő duzzasztógát is jó állapotban maradt meg, ami annak köszönhető,

7.4. kép. A helyszín átvizsgálása során előkerült gombok

Forrás: a szerző felvétele

hogy a 19. században itt üzemelt a Cserepes-malom. Hasonlóan jó állapotban maradt meg a halastó és gátrendszere, amely a kakonyai malmot látta el vízzel. A vár védelmét szolgáló gátrendszer minimális átalakítással a későbbiek folyamán alkalmas volt a malmok üzemeltetésére. A duzzasztómű felépítése miatt azonosítottuk a kanizsai út melletti őrházat malomként, azonban a korabeli malmok gazdasági szerepének vizsgálata egyértelműen bizonyította, hogy a malom sokkal jelentősebb gazdasági létesítmény volt annál, hogy a vár védelmi rendszerének külső vonalába telepítsék.³ Másrészt a vár őrségének kiszolgálása nem is igényelt önálló malmot.⁴

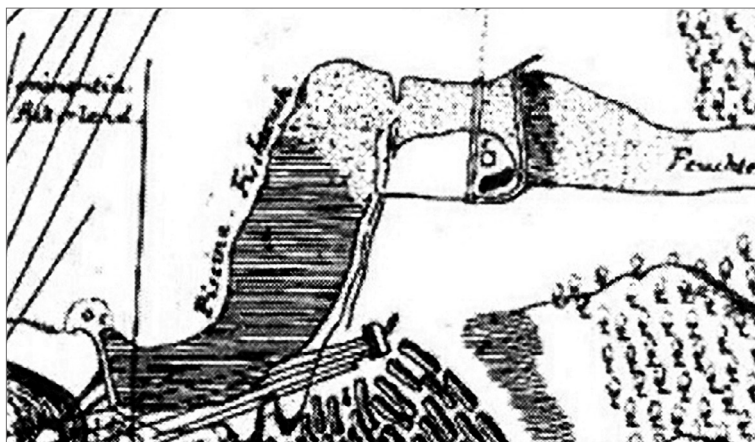
ŐRHÁZ VAGY GÓRÉ?

Hrenkó Pál térképész elemezte az Esterházy Pál hagyatékában fennmaradt, Zrínyi-Újvár 1664-es ostromáról készített vázlatot, és értelmezte a betűkkel megjelölt részletek leírását. A C-vel jelölt négyszögekről írja: „A Visszafolyó-patak gátszerűen épített átjáróinál és a torkolatánál fa őrház (*c-höltzeme wachthaus*) áll. Ugyanígy jelöli a Mura jobb parti őrtoronyokat is.”⁵ A vázlat bal oldalán a

³ A korabeli malmokról: TAKÁTS 1907a; TAKÁTS 1907b; BOGDÁN 1968.

⁴ A korabeli malmok teljesítményéről: ILA 1964; BOGDÁN 1966.

⁵ HRENKÓ 1979: 127.

7.5. kép. A Kanizsára vezető út őrhelye a Visszafolyó-patak gátján

Forrás: Von Holst hadmérnök vázlata alapján készítette a szerző

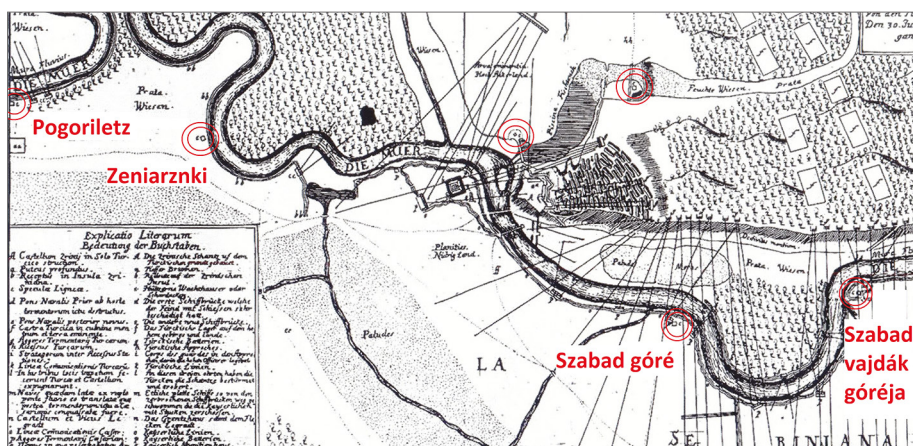
Mura kanyarulatainál láthatunk két ilyen objektumot, azonban Jacob von Holst hadmérnök rajzán – amely Esterházy vázlatának forrásául szolgált – ugyanígy C-vel jelölve négy őrhely van feltüntetve, amelyek azonosíthatók a Muraköz állandó védelmét szolgáló, a folyó partjára épített figyelőtoronyokkal, a górékkal (7.5. kép).

A Von Holst vázlatán szereplő muraparti őrhelyek Giovanni Spalla 1670-es térképe és az 1673-as lista alapján név szerint azonosítható górék (7.6. kép). Von Holst a jelmagyarázatban fa őrháznak nevezi az építményeket, de megadja a másik ismert elnevezését, a „skart házat”, amelynek eredetéről Tagányi Károly a következőket írta:

„Az egykorú német katonai hivatalos nyelv az ilyen őrt állást s magát az Őrhelyet is »skart«-nak (»auf der wacht und skart liegen« vagy »haltén schkart«, vagy »Skarth zu [Bihács] Wihitsch«), az őrházakat »Schorthäußer«-eknek, az ilyen őroket pedig »schartleit, scartleut, scardtleut« néven nevezte, a mi alighanem az olasz scorta (*francia escort*) = őrség, kíséret, fedezet szóból származik.”⁶

A skart házat azonosnak tartja a góréval, amelynek eredetéről Takáts Sándor értekezett, aki a góré szót magyar eredetűnek nevezte, míg a rácok és a horvátok

⁶ TAGÁNYI 1913: 203.

7.6. kép. Az őrhelyek és a górék Von Holst hadmérnök vázlatán

Forrás: Von Holst hadmérnök vázlata alapján készítette a szerző

ugyanerre a *csardak* szót használják.⁷ Négy évvel később megjelent könyvében már a törökökhöz és a délszlávokhoz kapcsolta a *csardak* szót.⁸ Pavesich György 1673-ban írott jelentésében a góré-t négy magas oszlopon álló fedett őrháznak írja le.⁹ A török *çardak* négy oszlopra csinált faalkotmány, de jelent ugyanilyen katonai őrházat is,¹⁰ míg a szerbeknél fából épült lakótornyot takar a kifejezés.¹¹ Ugyanez a törökben a *kule* (torony), a balkánon *cula*, védhető lakótorny. Véleményem szerint a góré szó eredete a délszláv nyelvek *gor*, *gore* (= magasan fekvő hely) szavából képződött.

A góré szót a modern nyelvben a kukorica tárolására szolgáló faépítményre használják. Takáts Sándor ezt azzal magyarázta, hogy az őrházakat a békésebb időkben kukorica tárolására is használták.¹² Valószínűleg az asszociáció alapja az lehet, hogy a kukoricatárolót is fából készítik és lábakon áll, hogy alulról ne férjenek hozzá a rágcsálók. A Mura parti őrhelyek erős oszlopokon álló kunyhói és a lábakra állított kukoricatároló lényege egyként az, hogy a talaj szintjénél

⁷ ÖDÖNGŐ [TAKÁTS] 1911.

⁸ TAKÁTS 1915: 66–67.

⁹ TAGÁNYI 1913: 204.

¹⁰ THÚRY 1893: 295.

¹¹ M. M. [é. n.].

¹² TAKÁTS 1915: 70.

7.7. kép. Fából épített kula a mehádiai Erceában (Románia)

Forrás: CREȚEANU 1958: 112

magasabban áll, miként a pejoratív értelemben használt góré kifejezés az átlagemberek közül kimagasló vezetőt jelöli¹³ (7.7. kép).

Jogosan vetődhet fel a kérdés, hogy Zrínyi-Újvár védelmi rendszerében a Visszafolyó-patak gátjainál górék (fából készült magasfigyelők) vagy földszintes őrházak álltak?

A góré nem csak őrtorony (magasles), mivel az csak a figyelő ideiglenes tartózkodását biztosítja. Ezzel szemben a góré alkalmas a többfős őrszemélyzet huzamosabb ideig történő ottlakására. Végh Ferenc a muraközi őrházakról írt tanulmányában megjegyzi, hogy a góré árkok és sánc ölelte körül, amelyen palánkfal futott körbe. A védelem erejét kisebb ürméretű ágyúk és sáncpuskák növelték.¹⁴ A góré ebben a formában a római korban épített pannoniai *limes* őrtornyaihoz hasonló létesítmény lehetett.

Zrínyi György 1582-ben készült térképvázlata Muraköz védelmi rendszeréről Légrád és a kakonyai rév között 7 őrhelyet ábrázol¹⁵ (7.8. kép).

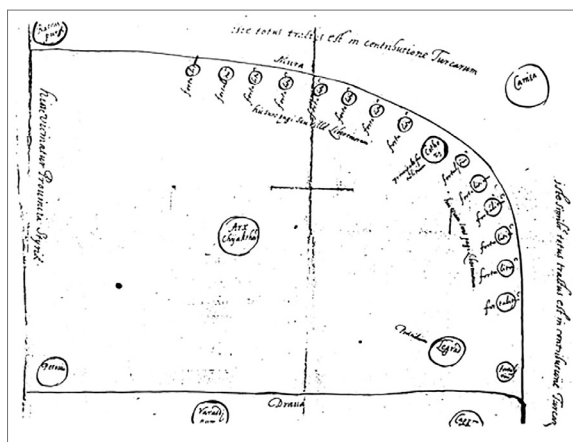
Zrínyi Miklós 1661. július 5-én Légrádról az udvari haditanácsnak küldött levelében arról írt, hogy Légrád és Kottoriba között 9 őrhely van, amelyek közül hatot ki tud váltani Zrínyi-Újvár felépítésével.¹⁶ 1670-ben, amikor I. Lipót

¹³ CZUCZOR–FOGARASI 1874.

¹⁴ VÉGH 2022: 102–103.

¹⁵ PÁLFFY 2000.

¹⁶ ZRÍNYI 1997: 118.

7.8. kép. Zrínyi György rajza a Mura parti őrhelyekről

Forrás: PÁLFFY 2000

császár elrendelte a muraközi Zrínyi-birtokok felmérését, Giovanni Giuseppe Spalla hadmérnök segédeivel bejárta a területet, és részletes térképet készített.¹⁷ Ezen a Mura jobb partján 22 őrtorony látható, amelyek mellett a nevüket is feltüntette (7.9. kép). A Légrad–Kottoriba szakaszra 7 őrtorony esik. 1673-ban a király Jean-Louis Raduit de Souches varasdi – akkori szlavón végbeli – főkapitány kérelmére több ezer forintot utalványozott a muraközi őrházak kijavítására, és utasította a Zrínyi Péter után lefoglalt kincstári kezelésben álló csáktornyai uradalom igazgatóját, Pavessich Györgyöt, hogy a szükséges fa- és másnemű anyagot De Souches rendelkezésére bocsássa. Pavessich azt a választ küldte, hogy kár e célra készpénzt költeni, mert minden őrháznak megvan a maga faluja, amely azt fenntartani köteles. Leveléhez mellékelte az őrházak névsorát s a rájuk vonatkozó adatokat.¹⁸ A listán az első 8 őrhelyről gyanítható, hogy a Légrad–Kottoriba szakaszon volt. Ezek közül az első Légradnál a Nagy góré nevű, amelyet Fejes István légrádi alkapitány őriz. Spalla térképén szintén szerepel Natgore néven. A következő a Szabad vajdák góréja, amelyet a szabad vajdák őriztek. Ez nem szerepel Spalla térképén. A harmadik a Szabad góré. Ezt Nyitray György őrizte. Spalla térképén Sabotgore néven szerepel. A negyedik a Katona-góré, amelyet légrádi lovasok őriztek. Spallánál Katanska a neve. Következik a

¹⁷ PAPP-VÁRY 2005: 108–109.

¹⁸ ACSÁDY 1888: 258.

7.9. kép. Spalla térképének részlete a Légrád és Kakonya közötti górékkal

Forrás: SPALLA 1670

Szanyasi góré, amelynek Darabos kapitány volt az őre. Spallánál a kakonyai révnél őrtornyot láthatunk, amely után a Zeniarzzki nevű őrhely következik. Talán ez rejteti a Szanyasi nevet. A listában nem szerepel Kakonya, azonban a 8. helyen a Hergyanicza góré-t említi. Ezt a domborúi lovasok őrizték, ennek közelében volt a Kanizsa felé vezető rév. Valószínűleg ez lehetett a kakonyai őrhely. A lista 6. helyén a Köz-góré szerepel, amelyet az uradalom hajdúi, majd a hetediket, az Új góré-t a kotoribai lovasok és gyalogok őrizték.

A górékkal szemben fontos követelmény, hogy biztosítsák az őrszemélyzet zavartalan kilátását a környező terepre. Ezért építik magasra azokat, de fontos az is, hogy az őrség tagjai huzamosabb ideig ott tudjanak élni. Ezt a célt szolgálja az oszlopokra épített kunyhó. A földszintes őrház szintén nagyobb létszámú őrség elhelyezésére szolgál, azonban itt rendszerint egy irány lezárása a cél. Ezzel együtt alkalmasnak kell lennie arra is, hogy kisebb erejű ellenséggel szemben megvédjék az épületet. Zrínyi-Újvár belső terének régészeti feltárása során előkerültek az egykori épületek maradványai. A falak vázát karvastagságú cölöpök közé font, vastagabb vesszőkből készített boronarács képezte, amelyet vastag agyagos vályogtapasztással borítottak. A technológia célszerűségét jelzi, hogy a szőlőhegyen még a múlt században is ezzel a technikával készültek a présházak. Amennyiben Visszafolyó-pataknál földszintes őrházak álltak, valószínűleg nem ilyen boronafallal készültek, hiszen az a falazat, amely a vár sáncjai által oltalmazott belső udvarban viszonylag kényelmes lakóhelyet biztosít, a védelem külső vonalában

alkalmatlan arra, hogy a támadók tűzfegyvereiből kilőtt lövedékeknek ellenálljon. Az őrházaknak nemcsak az őrség elhelyezését és pihenését kell biztosítaniuk kedvezőtlen időjárási körülmények között is, hanem a kisebb erejű ellenség támadásának megállítását is. Az ilyen önálló erődített épületet a 18. században blokkháznak (*Blockhaus*) nevezték, amelyről egy erődítési szabályzat részletes leírást közöl.¹⁹ Az őrház oldalait minimum 30 cm vastag frissen kivágott fenyő-rönkökből állítják össze. A fatörzseket durván lemunkálják, hogy jól feküdjenek egymáson, és a végük közelében kifaragott vágók segítségével illesztik össze. Fontos, hogy a beépített fatörzs vége túlnyúljon a sarkokon, ugyanis ez is növeli a fal szilárdságát. A gerendákba 5 cm átmérőjű lyukakat fúrnak, és ilyen vastag faszegekkel erősítik össze őket. Alkalmasak még erre a célra a kovácsolt kapcsok vagy vasszegek. Ezek alkalmazása drágább, de hatékonyabb, a gerendák átfúrása kézi fúróval ugyanis nagyon munkaigényes. Mivel az oldalfalaknak ellent kell állniuk a löfegyverek és a kisebb űrméretű ágyúk lövedékeinek, a rönkök maximális hosszúsága 6 méter lehet. Az ennél hosszabb falaknál a beépített rönkök a becsapódások hatására meghajolhatnak, mivel nem elég merevek. A legfeljebb 5-6 méter hosszú falak alkalmazása mellett szól még a földem szilárdságának biztosítása is. Ennek megfelelően az őrház belső tere kb. 6 × 5 méteres falakkal 30 négyzetméter. A szoba padlóját 1 méter mélységig lemélyítik, a kitermelt földet pedig a külső oldalon a fal oldalánál felsáncolják. A falakba vágott lőrészek a külső oldalon 10 cm magasak, a belső oldalon pedig 30 cm-esek.

Az őrház teteje deszkából készül szoros illesztéssel. Felszínét leöntik főzött kátránnyal a vízállóság érdekében. Mivel ettől gyúlékonyabb lesz a szerkezet, a tető szegélyét finom agyaggal letapasztják, a többi részen pedig laza trágyás földdel fedik. A földborítás növeli a szerkezet ellenálló képességét a lövedékekkel szemben. Az épület ajtaja vastag deszkából készül, amelyre lőrészeket vágnak.

Az őrház az őrség pihenését és védelmét szolgálja. Az épületen kívül az út mellett jelölik ki az őrhelyet, ahol a szolgálatban lévő katonák a forgalmat ellenőrzik. Ellenséges támadáskor az őrhelyen állók visszavonulnak az őrházba, ahol kioltanak minden tüzet. A bútorokat a helység közepére húzzák, hogy ne akadályozzák a mozgást a falaknál. Éjszakai támadásnál a támadó felé néző oldalon letakarják a nyílásokat, hogy a kiszivárgó fény ne adjon támpontot a lövésekhez.

A helyszín módszeres régészeti feltárása nélkül nem dönthető el egyértelműen, hogy a Visszafolyó-patak gátjainál górék (magasfigyelők) vagy földszintes őrházak

¹⁹ MÜLLER 1782: 97–134.

álltak. A halastó gátját biztosító őrhely az egykori Kakonyai malom és csárda területére esik. A terület erősen bolygatott, így ennek a megtalálására kevés az esély. A kanizsai út gátjánál fekvő őrhelyet sikerült azonosítani a gát és az itt előkerült felszíni szórványleletek segítségével. Valószínűleg a Cserepes-malom építése és működése során nem bolygatták a 17. századi maradványokat. A területen nem figyeltünk meg olyan terepformákat, amelyek körülárkolt földszintes épületre utalnának, ezért valószínűbb, hogy a Visszafolyó-patak őrhelyein is górék álltak, hasonlóan a Mura parti védvonalhoz.

A Zrínyi-Újvár által biztosított kakonyai átkelő első ellenőrző pontja a Visszafolyó-patak gátjánál álló őrhely volt. Innen az érkezőnek fel kellett kapaszkodnia a Szent Mihály-hegy platójára a vár sáncai elé, ahol végig az ágyúklőtávolságán belül haladt. Ezután leereszkedett a dombról, és bekerült a meredek lejtő és a Mura közé, ahol mintegy csatornában haladt a hajóhíd felé. A Mura egykori magaspartjának meredek oldalán szerpentint alakítottak ki ebből a célból, amelynek nyoma ma is látható. Végül palánk zárta le az utat, ahol őrség ellenőrizte a forgalmat. Három ellenőrző ponton keresztül juthatott bárki a hajóhídig, és ez a rendszer szinte megközelíthetetlenné tette az átkelőt. Ha a támadók mégis eljutottak ideig, végső esetben szétkapcsolhatták a hajóhidat, és a túlsó parti redut őrsége megakadályozhatta az átkelést.

A VÉDELMI RENDSZER MŰKÖDÉSE

Ezzel Zrínyi megszüntette a lehetőségét annak, hogy a Kanizsáról az átkelőhöz vezető úton felvonuló török erők akadálytalanul ériék el a folyó átkelésre alkalmas partszakaszát. Zrínyi az út vonalvezetésének megváltoztatásával, a táj átformálásával és a magaslat megszállásával érte el ezt. A védelmi rendszernek azonban maradt még egy gyenge pontja, mégpedig északra, a Murakeresztúrig terjedő szakasz, ahol a Kanizsa patak völgyében leereszkedő török erők képesek lettek volna közel férkőzni a várhoz és az átkelőhelyhez. A veszélyt növelte, hogy időnként a Kanizsa patak vízszintje olyan mértékben lecsökkent, hogy már nem jelentett akadályt. A probléma megoldása érdekében 1662-ben Murakeresztúr déli részén, a mai Kollátszegnél összekötötte a Murát és a Kanizsa patakot. A folyó és a patak között két holtág volt egymás mellett, amelyeket árokkal kötött össze, majd további két árokkal csatlakoztatta a Murához és a Kanizsa patakhöz. Ezzel jelentős mennyiségű földmunkát takarított meg, emellett a

holtágak akadályként és víztározóként szolgáltak. A Zrínyi-árok ezután a Mura vizével táplálta a Kanizsa patak alsó szakaszát, és olyan hatékonyan zárta a vár északi oldalát, hogy 1664-ben a jelentős létszámú török sereg ebből az irányból nem indított támadást.²⁰

A védelmi megfontolásokon túl Zrínyi Miklós már kezdettől fogva számolt azzal, hogy a vár a törökök elleni támadás kiinduló bázisa lehet. 1661-ben a vár felépítésének szükségességét alátámasztó érvelésében – igaz, csak az ötödik helyen – szerepel a Dunántúl déli részén operáló sereg bázisaként való felhasználása: „Ha háború lenne a törökkel, az egész végvidéken nincs más biztos hely egy hadsereg befogadására, mint ez, ahonnan Kanizsát, Berzencét, Segesdet és Szigetvárt biztonságból lehet megtámadni.”²¹

Ennek megfelelően 1664. január 20-án a téli hadjáratra Zrínyi-Újvárnál gyülekezett a sereg, majd innen indult el. A török felmentő sereg beérkezésekor a Kanizsa ostromát felhagyó had is ide vonult vissza, de Zrínyi elgondolását figyelmen kívül hagyva a Mura túlsó partján táborozott le, amelyet elég biztonságosnak gondolt a törökkel szemben. Ezzel megfosztotta magát a kezdeményezéstől, hiszen olyan hídfőre lett volna szüksége, amely biztosítja az erők gyors átkelését, a partváltás utáni gyülekeztetését és az akadálytalan kitörést az általuk megválasztott ponton. A Zrínyi által kialakított struktúra, amely az átkelő védelmi rendszerében a mozgás ellenőrzését és lassítását szolgálta, korlátozólag hatott a Muraközből indított partváltásra is. Nem túlzás kijelenteni, hogy az 1664-es ostrom időszakában a vár környéke lett a legkevésbé alkalmas az átkelésre. Egy fontos tény azonban nem hagyhatunk figyelmen kívül, amely Zrínyi mellett szól. Az átkelő az ostrom időszakában nem tudta biztosítani a keresztény sereg átkelését, azonban ennek leginkább az volt az oka, hogy átengedték a töröknek a Szent Mihály-hegy platóját. Ezzel elvesztették a Visszafolyó-patak elmocarasított völgyét, mint a keleti oldal természetes védelmét. A törökök birtokba vehették a magaslat Mura felé néző peremét, és az oda telepített tüzérsséggel belőhették a túlsó parton elhelyezkedő keresztény erőket. Ezzel Zrínyi 1661-es rémálma vált valóra. A török nemcsak bejutott a vár védelmi rendszerébe, hanem a túlsó partot is képes volt ellenőrizni a magaslatról.²²

Zrínyi tisztaban volt a vár védelmi rendszeréből adódó lehetőségekkel. Jelentős erők egyidejű átkelésére nem volt alkalmas, de a Szent Mihály-hegy platója

²⁰ PADÁNYI–NÉGYESI–NAGY 2018: 241–253.

²¹ ZRÍNYI 1997: 119.

²² PADÁNYI 2023a.

védett táborhelyet kínált, hiszen északról a vár, nyugatról a Mura, keletről pedig a halastó oltalmazta. A déli irány lehetőséget adott a kitörésre. Már a Kanizsa alóli visszavonulás során javaslatot tett a tábor célszerű elhelyezésére, de senki nem hallgatott rá:

„Mert mikor arról volt szó, hogy most hol üssünk táborn, én mindenképpen azt javasoltam, hogy a gyalogságot helyezzük el a hegyen, az én váram előtt. Mert így Kanizsát bizonyos mértékig még mindig megszállva tartottuk volna, Zrínyi-Újvárt és a Murát biztosítjuk, és naponta nagyon jó alkalmunk lett volna, hogy rontsuk az ellenséget.”²³

Sajnos vezértársai nem hallgattak rá, hanem a Mura túlsó partján alakították ki a táborokat.²⁴

A török sereg akadálytalanul vette birtokba a vár előtti platót, azt az uralgó magaslatot, ahonnan képes volt hatékonyan ostromolni a várat – hiszen ez volt az egyetlen irány, ahonnan nem védte vízi akadály, csak szárazárok. A nyugati oldalon húzódó magaslatról pedig a törökök figyelemmel kísérhették a folyó túlsó oldalára települt keresztény tábor tevékenységét. A nagyvezír ezzel megteremtette a lehetőségét, hogy a kezdeményezést megragadva megindítsa a Muraköz ellen azt a támadást, amelynek veszélyére Zrínyi már 1661-ben felhívta a figyelmet. A Muraköz védelme szempontjából nem a vár megtartása volt a legfontosabb, hanem a hegy birtoklása. Taktikai szempontból a keresztény sereg a vár védelmével és a Mura mögött kiépített sáncrendszerrel hatékonyan tudott ellenállni a török támadásoknak, azonban stratégiai szempontból, azaz, hogy átengedte a hegyet, jelentős hátrányba került, és talán nem túlzás kijelenteni, hogy vereséget szenvedett. A magaslaton elhelyezkedő ostromlók a terep adottságainak köszönhetően olyan védett helyzetben voltak, hogy a keresztényeknek nem volt lehetőségük megfelelő nagyságú erő összpontosítására a sikeres támadás végrehajtása érdekében. Ezzel együtt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy ezt az előnyös pozíciót eredetileg a keresztény seregnek kellett volna birtokba vennie, hiszen Zrínyi ebből a célból alakította ki a vár védelmi rendszerét, azonban vezértársai lemondtak erről. Ezzel eleve vesztes pozícióból kezdték a harcot.

²³ ZRÍNYI 2012: 155.

²⁴ PADÁNYI 2023b.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ACSÁDY Ignác (1888): Végváraink és költségeik a XVI. és XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények*, 128(1), 64–85, 246–267.
- BOGDÁN István (1966): A malom és a népesség. *Agrártörténelmi Szemle*, 8(1–2), 178–189.
- BOGDÁN István (1968): Gabonamalmaink a 16–17. században. *Agrártörténelmi Szemle*, 9(3–4), 308–327.
- CREȚEANU, Radu (1958): Culele și casele întărite de pe valea motrului. In *Monumente și Muzeu. Buletinul Comisiei Științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice I*. București: Editura Academiei Republicii Populare Române, 93–117.
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János (1874): *A magyar nyelv szótára*. Pest: Emich Gusztáv. Online: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-szotara-czuczorfogarasi-55BEC/>
- HAUSNER Gábor – NÉMETH András szerk. (2019): *Zrínyi-Újvár. Egy 17. századi védelmi rendszer az oszmán hódoltság határán*. Budapest: Dialóg Campus.
- HAUSNER, Gábor – SZEM, Géza (2020): The Construction and Siege of Zrínyi-Újvár as Reflected by Written Sources and Contemporary Sketch Maps. In HAUSNER, Gábor – NÉMETH, András (szerk.): *Zrínyi-Újvár: A Seventeenth-Century Border Defence System on the Edge of the Ottoman Empire*. Budapest: Ludovika, 43–60.
- HRENKÓ Pál (1979): Zrínyi-Újvár (Újzerinvár) helyszínrajzai nyomában. *Geodézia és Kartográfia*, 31(2), 119–134.
- ILA Bálint (1964): A vízimalmok teljesítőképessége a XVII. század végén. *Agrártörténelmi Szemle*, 6(3–4), 415–425.
- KÁLLAI Attila (2017): Zrínyi-Újvár feltárásának térképészeti munkái. In BENE Sándor et al. (szerk.): *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 369–376.
- M. M. [é. n.]: NI NA NEBU NI NA ZEMLJI Lepote narodnog graditeljstva. *Lepote Srbije*. Online: <https://lepotesrbije.alo.rs/turizam/vesti/11412/ni-na-nebu-ni-na-zemlji-lepote-narodnog-graditeljstva/vest>
- MÜLLER, Ludwig (1782): *Versuch über die Verschanzungskunst auf Winterpostirungen*. Potsdam: M. G. Sommer.
- ÖDÖNGÖ Ábel [TAKÁTS Sándor] (1911): Góré, csárdák és skárt. *Magyar Nyelv*, 7, 265–266.
- PADÁNYI, József (2015): Exploring Zrin-Newcastle on the Field. In FELETAR, Dragutin – KOLARIĆ, Juraj (szerk.): *Nikola Zrinski VII. i utvrda Novi Zrin 350. godina: Zbornik radova sa znanstvenog skupa u Donjoj Dubravi*. Zagreb–Čakovec: Hrvatsko vojno učilište, 134–154.
- PADÁNYI, József (2023a): Ponovno Promišljanje Obrane Novog Zrina. *Podravina*, 22(44), 17–32.
- PADÁNYI József (2023b): Zrínyi-Újvár védelmének újragondolása. *Hadtudomány*, 33(3), 64–85. Online: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.3.64>
- PADÁNYI József – NÉGYESI Lajos – NAGY László (2018): A Zrínyi-árok azonosítása. Egy 1662-ben épített műszaki zárelem. In VARGA Máté (szerk.): *Két világ határán: Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. Kaposvár: Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, 241–254.

- PAPP-VÁRY Árpád (2005): *Magyarország története térképeken*. Budapest: Kossuth–Cartographia.
- PÁLFFY Géza (2000): *Európa védelmében. Haditérképészet a Habsburg Birodalom magyarországi határvidékén a 16–17. században*. Pápa: Jókai Mór Városi Könyvtár.
- SPALLA, Gio[vanni] Giuseppe (1670): *Alla sac.ra ces.a maesta di Leopoldo Primo imperatore. Porgo l'isola Murakes detta Zerina, & contiene questa tutto quel sito, che uiene rinchiuso frá li fiumi Mura & Drava dal' unione di essi, alle terre di Ratzcaniscia, e Drausardhel terminando quiui con linea retta dal' una & l'altra terra con la Stiria* [OSZK kéziratos térképek, TK 255]. Online: <https://maps.hungaricana.hu/hu/OSZKTerkeptar/254/view/?bbox=-1388%2C-3890%2C8356%2C142>
- TAGÁNYI Károly (1913): Gyepű és gyepűelve. *Magyar Nyelv*, 9, 254–266.
- TAKÁTS Sándor (1907a): Magyar malom. *Századok*, 41, 143–160, 236–249.
- TAKÁTS Sándor (1907b): Magyar molnár. *Századok*, 41, 52–56.
- TAKÁTS Sándor (1915): *Rajzok a török világból II*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- THÚRY József (1893): *Török történetírók I*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- VÉGH Ferenc (2022): Örökházak a Mura mentén. In HAUSNER Gábor (szerk.): *Zrínyi Miklós és öröksége*. Budapest: Ludovika, 97–112.
- ZRÍNYI Miklós (2012): Zrínyi Miklós emlékirata I. Lipótnak. Bécs, 1664. július 17. In HAUSNER Gábor – PADÁNYI József (szerk.): *Zrínyi-Újvár emlékezete*. Budapest: Argumentum, 151–156.
- ZRÍNYI Miklós (1997): *Zrínyi Miklós válogatott levelei*. Budapest: Balassi.